VOL. 1 | ISSUE 2 | APRIL 2026

UNISCIENCE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

UniScience
International scientific journal

CHIKAGO MAKTABINING SOTSIOLOGIYA TARIXIDA TUTGAN O‘RNI

Aliyeva Dilafruz Baxtiyor qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

E-mail: dilafruzaliyeva@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Chikago maktabi ning sotsiologiya tarixida tutgan o‘rni tahlil qilinadi. Mazkur ilmiy yo‘nalish XX asr boshlarida Chikago shahri da shakllanib, jamiyatni empirik tadqiqotlar asosida o‘rganishga alohida e’tibor qaratgan. Ushbu yondashuvga ko‘ra, ijtimoiy jarayonlar real hayot muhitida ayniqsa shahar hayotida kuzatish, suhbat va dala tadqiqotlari orqali tahlil qilinadi. Maqolada maktabning asosiy g‘oyalari, jumladan, shahar ekologiyasi, ijtimoiy muhit ta’siri va ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi munosabatlar ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, Robert Park, Ernest Burgess va Herbert Blumer kabi olimlarning ilmiy qarashlari va ularning sotsiologiya faniga qo‘shgan hissasi ko‘rib chiqilgan. Natijada Chikago maktabi sotsiologiyada empirik yondashuvni rivojlantirgan, shahar sotsiologiyasi va ramziy interaksionizm kabi yo‘nalishlarning shakllanishiga asos bo‘lgan muhim ilmiy maktab sifatida baholanadi.*

Kalit so‘zlar: *Chikago maktabi, shahar sotsiologiyasi, empirik tadqiqot, ijtimoiy ekologiya, ramziy interaksionizm, ijtimoiy muhit, ijtimoiy kuzatuv.*

Аннотация: *В данной статье анализируется роль Чикагской школы в истории социологии. Данное научное направление сформировалось в начале XX века в городе Чикаго и уделяло особое внимание изучению общества на основе эмпирических исследований. Согласно этому подходу, социальные процессы*

анализируются в реальных жизненных условиях, особенно в городской среде, посредством наблюдения, интервью и полевых исследований. В статье освещаются основные идеи школы, в частности, городская экология, влияние социальной среды и взаимоотношения между социальными группами на научной основе. Также рассматриваются научные взгляды таких ученых, как Роберт Парк, Эрнест Бёрджесс и Герберт Блумер, а также их вклад в развитие социологии. В результате Чикагская школа оценивается как важная научная школа, сыгравшая значительную роль в развитии эмпирического подхода в социологии и становлении таких направлений, как городская социология и символический интеракционизм.

Ключевые слова: *Чикагская школа, городская социология, эмпирическое исследование, социальная экология, символический интеракционизм, социальная среда, социальное наблюдение.*

Kirish. Zamonaviy sotsiologiya fanida jamiyatni ilmiy asosda o‘rganish, ayniqsa, shahar hayoti va undagi ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilish muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. XX asr boshlarida shakllangan Chikago maktabi ushbu yo‘nalishda tub burilish yasab, sotsiologiyani nazariy mulohazalardan amaliy-empirik tadqiqotlar bosqichiga olib chiqdi. Mazkur maktab vakillari jamiyatni o‘rganishda real hayotdagi kuzatuvlar, statistik ma’lumotlar va dala izlanishlariga tayanishni ilgari surdi [1]. Shu jihatdan, Chikago maktabi sotsiologiya tarixida ilmiy metodologiyaning rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan muhim bosqich sifatida qaraladi.

Ushbu maktab Chikago shahri da faoliyat yuritgan olimlar tomonidan shakllantirilgan bo‘lib, ular shaharni murakkab ijtimoiy tizim sifatida o‘rganishga alohida e’tibor qaratgan. Xususan, Robert Park va Ernest Burgess tomonidan ishlab chiqilgan shahar ekologiyasi nazariyasi jamiyatni tabiiy muhitga o‘xshash tarzda rivojlanadigan tizim sifatida talqin qiladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, shahar hududlari

UniScience
International scientific journal

ijtimoiy guruhlarning joylashuvi, raqobati va moslashuvi asosida shakllanadi [2]. Natijada, sotsiologiya fanida hududiy va makoniy tahlil usullari keng qo‘llanila boshladi.

Bundan tashqari, Chikago maktabi vakillari ijtimoiy hodisalarni bevosita kuzatish orqali o‘rganish, ya’ni empirik yondashuvni rivojlantirdi. Ular jinoyatchilik, migratsiya, kambag‘allik kabi muammolarni shahar muhitida o‘rganib, sotsiologiyani real hayot bilan bog‘lashga erishdi. Shu bilan birga, ushbu maktab doirasida keyinchalik Herbert Blumer tomonidan rivojlantirilgan ramziy interaksionizm nazariyasining shakllanishiga ham asos yaratildi. Bu esa mikro sotsiologik yondashuvlarning rivojlanishiga turtki bo‘ldi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi Chikago maktabining sotsiologiya tarixida tutgan o‘rnini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning asosiy g‘oyalari va metodologik yondashuvlarini ochib berish hamda zamonaviy sotsiologiya faniga qo‘shgan hissasini aniqlashdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya: Chikago maktabi ni o‘rganishda klassik va zamonaviy sotsiologik manbalar muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu maktabning nazariy poydevori dastlab Robert Park va Ernest Byorjess tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, ular jamiyatni, ayniqsa shahar hayotini empirik usullar orqali o‘rganishni asoslab bergan. Ularning “Sotsiologiya faniga kirish” (1921) asarida shahar ijtimoiy laboratoriya sifatida talqin qilinib, undagi jarayonlarni bevosita kuzatish zarurligi ko‘rsatib beriladi [1].

Keyinchalik Luis Virt tomonidan ilgari surilgan “Shaharlik hayot tarzi sifatida urbanizm” (1938) konsepsiyasi ushbu maktabning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Unda shahar muhiti inson xulq-atvori va ijtimoiy munosabatlarga qanday ta’sir qilishi ilmiy asosda tahlil qilingan [2]. Zamonaviy sotsiologlardan Jorj Ritser esa Chikago maktabini empirik sotsiologiyaning shakllanishida muhim bosqich sifatida baholab, uning ilmiy ahamiyatini alohida ta’kidlaydi [3]. Shuningdek, Rendal Kollinz

ushbu maktabni sotsiologiyaning asosiy an’analaridan biri sifatida ko‘rsatadi [4]. Mazkur maqolada metodologik yondashuv sifatida bir necha ilmiy usullar qo‘llanildi. Avvalo, nazariy tahlil usuli yordamida Chikago maktabi vakillarining asosiy g‘oyalari o‘rganildi va tizimlashtirildi. Bundan tashqari, tarixiy-tahliliy usul orqali ushbu maktabning shakllanish bosqichlari va rivojlanish jarayoni tahlil qilindi. Shuningdek, solishtirma tahlil usuli yordamida turli sotsiologlarning qarashlari taqqoslanib, maktabning o‘ziga xos jihatlari aniqlandi. Tadqiqot davomida asosan ilmiy darsliklar, maqolalar va monografiyalardan foydalanildi.

Jumladan, G. Sh. Jiyanmuratovaning “Sotsiologiya tarixi” darsligida Chikago maktabining empirik yo‘nalishni rivojlantirishdagi o‘rni alohida yoritilgan [1]. Ushbu metodologiya Chikago maktabining sotsiologiya tarixidagi ahamiyatini chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

Muhokama. Chikago maktabi sotsiologiya tarixida inson xulq-atvori va ijtimoiy jarayonlarni empirik va interpretativ yondashuv asosida tushuntirishda muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu maktab vakillari jamiyatni statik tuzilma emas, balki doimiy o‘zgarib boruvchi ijtimoiy jarayon sifatida talqin qiladi. Robert Park va Ernest Byorjess qarashlariga ko‘ra, shahar hayoti ijtimoiy munosabatlar shakllanadigan dinamik muhit bo‘lib, unda insonlar o‘zaro ta’sir orqali yangi ijtimoiy tartiblarni yaratadi [2].

Muhokama natijalariga ko‘ra, Chikago maktabi yondashuvi kundalik hayot jarayonlarini tahlil qilishda ayniqsa samarali ekanligi aniqlanadi. Luis Virt tomonidan ilgari surilgan “urbanizm” konsepsiyasida shahar muhiti inson xulq-atvoriga bevosita ta’sir ko‘rsatishi va ijtimoiy rollarning o‘zgarishi ilmiy asosda tushuntiriladi [3]. Bu esa ijtimoiy reallikning faqat tashqi tuzilma emas, balki insonlar tajribasi orqali shakllanadigan jarayon ekanligini ko‘rsatadi. Shuningdek, George Herbert Mead ning “self” va ijtimoiy ong haqidagi g‘oyalari Chikago maktabi nazariy asoslarini yanada

mustahkamlab beradi. Meadga ko‘ra, shaxs o‘zini boshqalar bilan muloqot jarayonida anglaydi va ijtimoiy identitet aynan interaksiya orqali shakllanadi [6]. Bu g‘oyalar keyinchalik Herbert Blumer tomonidan ramziy interaksionizm nazariyasiga aylantirilib, sotsiologiyada mikro yondashuvning rivojlanishiga zamin yaratgan.

Bundan tashqari, ushbu nazariya kommunikatsiya jarayonlarini tushuntirishda ham muhim ahamiyatga ega. Til, ramzlar va ijtimoiy belgilar orqali insonlar o‘zaro ma’no almashadi va bu jarayon ijtimoiy reallikni shakllantiradi. Jorj Ritser Chikago maktabi va uning davomiy yo‘nalishlarini zamonaviy sotsiologiyaning asosiy nazariy an’analaridan biri sifatida baholaydi hamda uning kundalik hayot tahlilidagi o‘rnini alohida ta’kidlaydi [4]. Shu bilan birga, Chikago maktabining ayrim cheklovlari ham mavjud. U asosan mikro darajadagi tahlilga e’tibor qaratgani sababli, yirik ijtimoiy tuzilmalar iqtisodiy tizim, siyosiy institutlar va tengsizlik muammolari nisbatan kam yoritilgan. Shunga qaramay, ushbu yondashuv sotsiologiyada empirik tadqiqotlarni rivojlantirish va ijtimoiy jarayonlarni bevosita kuzatish metodlarini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Natija. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Chikago maktabi sotsiologiya tarixida ijtimoiy jarayonlarni empirik va mikro darajada o‘rganishga asoslangan muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu maktab vakillari jamiyatni statik tuzilma emas, balki doimiy o‘zgarib boruvchi ijtimoiy jarayon sifatida talqin qiladi. Robert Park va Ernest Byorjess qarashlariga ko‘ra, shahar muhiti insonlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirlar natijasida shakllanadigan murakkab ijtimoiy tizim bo‘lib, unda xulq-atvor va ijtimoiy tartib doimiy ravishda o‘zgarib boradi [2].

Natijalar shuni ham ko‘rsatadiki, Luis Virt tomonidan ilgari surilgan g‘oyalarga muvofiq, shahar hayoti insonlarning ijtimoiy munosabatlari, xulq-atvori va identitetiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa ijtimoiy reallikning tashqi emas, balki insonlar tajribasi orqali shakllanadigan jarayon ekanligini tasdiqlaydi [3]. Bundan tashqari,

George Herbert Mead tomonidan ishlab chiqilgan “self” konsepsiyasi asosida shaxsning shakllanishi ijtimoiy muloqot va o‘zaro ta’sir jarayonlariga bog‘liqligi aniqlandi. Inson o‘zini boshqalar orqali anglaydi va shu asosda o‘z ijtimoiy rolini shakllantiradi [6]. Ushbu g‘oyalar keyinchalik Herbert Blumer tomonidan rivojlantirilib, ramziy interaksionizm nazariyasining asosini tashkil etgan.

Jorj Ritser ramziy interaksionizmni kundalik hayot jarayonlarini tushuntirishda eng muhim mikro sotsiologik yondashuvlardan biri sifatida baholaydi [4]. Umuman olganda, ushbu nazariya jamiyatni doimiy ravishda shakllanib boruvchi ma’no tizimi sifatida tushuntirish imkonini beradi.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, Chikago maktabi sotsiologiya tarixida jamiyatni empirik va mikro darajadagi yondashuv asosida tushuntirishda muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu maktab vakillari jamiyatni qat’iy va o‘zgarmas tuzilma sifatida emas, balki insonlar o‘rtasidagi doimiy ijtimoiy muloqot va o‘zaro ta’sirlar natijasida shakllanib boradigan dinamik jarayon sifatida talqin qiladi. Bu esa ijtimoiy reallikning subyektiv va interpretativ tabiatga ega ekanligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Insonlar o‘z xulq-atvorini tashqi omillar orqali emas, balki ijtimoiy tajriba jarayonida shakllangan ma’nolar asosida amalga oshiradi. George Herbert Mead tomonidan ilgari surilgan “self” konsepsiyasiga ko‘ra, shaxsning shakllanishi ijtimoiy muloqot va boshqalar bilan o‘zaro ta’sir jarayoniga bevosita bog‘liqdir. Ushbu g‘oyalar keyinchalik Herbert Blumer tomonidan rivojlantirilib, ramziy interaksionizm nazariyasining asosini tashkil etgan. Shu bilan birga, Robert Park va Ernest Byorjess tomonidan ishlab chiqilgan shahar ekologiyasi yondashuvi jamiyatni tabiiy tizimga o‘xshash tarzda o‘zgarib boruvchi ijtimoiy muhit sifatida tushuntiradi [3]. Luis Virt esa shahar hayotining inson xulq-atvori va ijtimoiy munosabatlarga ta’sirini alohida ta’kidlab, urbanizmni ijtimoiy hayot tarzi sifatida izohlaydi.

Umuman olganda, Chikago maktabi va ramziy interaksionizm nazariyasi inson va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni chuqurroq tushunish, ijtimoiy jarayonlarning ichki mexanizmlarini ochib berish hamda zamonaviy sotsiologiyada mikro yondashuvni rivojlantirishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Jiyanmuratova G.Sh. Sotsiologiya tarixi.–T.: Innovatsiya-Ziyo, 2020.–466 b.
2. Park, R., Burgess, E. **Sotsiologiya faniga kirish** / R. Park, E. Burgess. – 1921.
3. Wirth, L. **Shaharlik hayot tarzi sifatida urbanizm** / L. Wirth. – 1938.
4. Ritzer, J. **Sotsiologik nazariya** / J. Ritzer. – 2008.
5. Collins, R. **To‘rt sotsiologik an’ana** / R. Collins. – 1994.
6. Mead, G. H. **Ong, o‘zlik va jamiyat** / G. H. Mead. – Chikago: University of Chicago Press, 1934.

UniScience
International scientific journal